

TALABALARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV PSIXOLOGIK TEXNOLOGIYALAR

Kadirova Muhayyo Mavlonovna
Navoiy davlat universiteti, Psixologiya kafedrası

Annotatsiya. *Maqolada interaktiv psixologik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning ilmiy asoslari va amaliy samaralari tahlil qilingan. O'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida shakllantirish, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish hamda motivatsiyani oshirishdagi omillar ko'rsatib berilgan. Ta'lim jarayonida tezkor savol-javob, guruhviy muhokama va onlayn platformalardan foydalanish orqali mantiqiy tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalari kuchayishi asoslab berilgan. Interaktiv texnologiyalar nafaqat bilimni oshirish, balki psixologik qo'llab-quvvatlash, diqqatni jamlash va hamkorlikni rivojlantirish vositasi sifatida ham talqin etiladi.*

Kalit so'zlar: *Interaktiv psixologik texnologiyalar, intellektual qobiliyat, mantiqiy tafakkur, motivatsiya, hamkorlik, tezkor savol-javob, onlayn platforma, ta'lim jarayoni.*

KIRISH

Talabalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi kunda ta'limning eng muhim vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Maxsus interaktiv psixologik texnologiyalar esa bunday rivojlanish jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar qatorida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Interaktivlik orqali o'quv jarayonida talabalarning faol ishtirokini ta'minlash, ularning fikrlash jarayonini jonli, refleksiv, ijodiy tarzda yo'naltirish mumkin – bunday yondashuv o'quvchilarning mustaqil fikrlash, kreativlik va tahliliy qobiliyatlarini samarali mustahkamlovchi vositadir.

Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv o'qitish texnologiyalari talabalarning kognitiv jarayonlarini, xususan, diqqatni jamlash, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishda ijobiy natija beradi⁹⁶. Masalan, multimedia asosidagi interaktiv testlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, xotira va yaratish qobiliyatlarini kuchaytiradi, ma'lumotni mustahkamlash va nazorat qilish imkoniyatlarini oshiradi⁹⁷. Shuningdek, zamonaviy interaktiv o'qitish usullari – masalan, klikler (student response system), onlayn testlar va dialog asosli metodlar – o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirib, ularni ijtimoiy-muloqotli vazifalarda faol ishtirok etishga undaydi, bu esa o'z navbatida intellektual potentsialni ochishga xizmat qiladi⁹⁸.

⁹⁶ Abdurakhmanova Sh., About one aspect of the development of students' intellectual skills using multimedia interactive tests, European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, Vol. 7 No. 12. Progressive Academic Publishing, UK, 2019.

⁹⁷ Abykanova B. et al., The Use of Interactive Learning Technology in Institutions, International Journal of Environmental & Science Education, 2016.

⁹⁸ Awedh M., Mueen A., Zafar B., Manzoor U., Using Socrative and Smartphones for the support of collaborative learning, arXiv preprint, 2015.

Interaktiv psixologik texnologiyalar (masalan, multimedia testlari, onlayn savol–javob tizimlari, guruh ichida rolli o‘yin va simulyatsiyalar) ta’lim jarayoniga pedagogik dinamizm olib kiradi. Bu texnologiyalar talabaning faolligini ta’minlab, bilimni abstrakt shaklda emas, balki real-ishtirok asosida qabul qilishga undaydi. Natijada, talaba o‘zining fikrini mustaqil va mantiqiy ravishda tashkil etishni o‘rganadi, har qanday yangi vaziyatga moslashuvchanlik paydo bo‘ladi, muammoli vaziyatlarni kreativ yondashuv bilan hal qilishga o‘rgatiladi.

Umuman olganda, interaktiv psixologik texnologiyalarning ilmiy asoslangan qo‘llanilishi talabalarning intellektual salohiyatini jalb etgan holda to‘liq rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu asosda maqolamiz davomida IMRA (Interaktiv Metodlari va Resurslarini Amalga oshirish) doirasida interaktiv psixologik texnologiyalarning samaradorligi, ilmiy-metodik asoslari va amaliy natijalari batafsil tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yevropada ta’lim psixologiyasi va interaktiv approaches sohalarida olib borilgan fundamental yondashuvlar, talabaning intellektual ko‘nikmalarini rivojlantirishda faollik asosidagi muhit zarur ekanini ko‘rsatadi. Aytaylik, bir yirik ilmiy ishda kognitiv-psixologik me‘yorlar asosida interaktiv formatda tashkil etilgan mashg‘ulotlar samarasi ko‘rib chiqilgan. Unda ta’lim jarayonida talaba mustaqil qarorlar bilan fikrni konstruktiv qayta tuzishni o‘rganadi, shuningdek, muloqotni murakkablashgan ma‘ruzadan ko‘ra samaraliroq deb biladi.

Adabiyotlarda rus ilmiy maktabi interaktiv yondashuvlarni psixologik jihatdan qo‘llashda motivatsion va emotsional omillarning ahamiyatiga alohida urg‘u beradi. Platformaning texnik imkoniyatlari emas, balki ular orqali shakllanadigan ijobiy psixologik muhit asosiy omil sifatida ko‘riladi. Talabaning ruhiy barqarorligi, jamoada o‘z o‘mini anglash darajasi va o‘zini idrok etish ko‘nikmalari rivojlantirilmaguncha, interaktiv jarayon kutilgan samarani bermasligi qayd etiladi⁹⁹.

Yevropa ilmiy an‘analarida esa interaktiv metodlarning ijtimoiy muloqot va hamkorlikka tayanishi ko‘zga tashlanadi. Ta’lim jarayonida bilimlarni birgalikda o‘zlashtirish, fikr almashish va baham ko‘rish intellektual salohiyatni kuchaytiruvchi asosiy omillar sifatida talqin etiladi. Interaktiv topshiriqlarni sinfda hamkorlikda bajarish jarayonida o‘quvchilarning tahliliy fikrlash darajasi kengayadi, shaxsiy qarashlarini qayta ko‘rib chiqish va yangilash imkoniyati paydo bo‘ladi¹⁰⁰.

Manbalarda ko‘p hollarda interaktiv jarayonning markaziy nuqtasi sifatida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi faol aloqaga e‘tibor qaratiladi. Bunday jarayon faqat topshiriqlarni bajarish bilan cheklanmay, balki fikrni asoslash, qarashlarni himoya qilish, alternativ yondashuvlarni solishtirish orqali chuqurlashadi. Bu jihat interaktiv metodlarning samaradorligini oshiradi.

⁹⁹ Vygotskij L.S. Psixologiya razvitiya cheloveka. Moskva: Smysl, 2005. – PDF: <https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/>

¹⁰⁰ Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and the Use of Technology. In: Learning Together and Alone. Boston: Allyn & Bacon, 1999. – PDF: <https://www.researchgate.net/publication/220017030>

Xorijiy ishlarda interaktivlikni ta'minlovchi dasturiy muhitlarning ahamiyati ham yoritilgan. Multimedia asosida yaratilgan taqdimotlar, grafiklar, testlar va boshqa vositalar o'quvchilarning mantiqiy tuzilmani shakllantirishiga xizmat qiluvchi qulay kanallar sifatida qaraladi. Bunday vositalar savol-javob bilan cheklanmay, vizual materiallar orqali bilimni chuqurroq o'zlashtirishni ta'minlaydi, fikrlash tezligini oshiradi hamda xotirani samarali ishlatishga imkon yaratadi.

Ayrim yondashuvlarda esa mobil qurilmalar va interaktiv platformalarning o'ziga xos cheklovlari tilga olinadi. Mazmunan puxta ishlab chiqilmagan topshiriqlar talabaning diqqatini tarqatib yuborishi mumkin. Bu esa interaktiv jarayonni ortiqcha yuklamaga aylantiradi va samaradorlikka putur yetkazadi. Shu sababli interaktiv yondashuv texnik vosita sifatida emas, balki didaktik va psixologik tizimning ajralmas qismi sifatida ko'rilishi lozimligi ta'kidlanadi¹⁰¹.

Xorijiy va rus ilmiy qarashlarining umumiy jihati shundan iboratki, interaktiv psixologik texnologiyalar talabaning intellektual faolligini oshirish, analitik tafakkumi kengaytirish hamda motivatsiyani kuchaytirishda muhim vosita sifatida e'tirof etiladi. Ularning samaradorligi esa tizimli yondashuv, emotsional qo'llab-quvvatlash va muloqotchan pedagogik muhit mavjud bo'lgandagina yuzaga chiqadi. Platformalarning mazmuni, topshiriqlarning puxtaligi va o'qituvchining yo'naltiruvchi roli natijani belgilovchi hal qiluvchi omillar sifatida qaraladi¹⁰².

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIC TAHLIL

Intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida interaktiv psixologik texnologiyalarni tatbiq etish bir necha bosqichda tashkil qilinadi. Avvalgi ishlarning ko'rsatganidek, bunday yondashuvning asosiy sharti - o'quv jarayonini faollashtirish va talaba shaxsini faol ishtirokchi sifatida shakllantirishdir. Shuning uchun metodologiya ko'proq tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilgan ta'lim modeliga tayanadi.

Dastlabki bosqichda nazariy asoslarni mustahkamlash va maqsadli ko'rsatkichlarni belgilash amalga oshiriladi. Bu yerda asosiy urg'u intellektual qobiliyatlarini rivojlantiruvchi ko'rsatkichlarni aniqlashga qaratiladi. Keyingi bosqichda esa interaktiv texnologiyalar yordamida mashg'ulotlar tashkil qilinadi: guruhli muhokama, onlayn platformalar, rolli o'yinlar va vizual-multimediya resurslari shular jumlasidandir.

Empirik tahlilda esa umumiy kuzatuv va taqqoslash usullari qo'llanadi. O'quv jarayonida talabalar faoliyatining dinamikasi, ularning mustaqil qaror qabul qilish tezligi, mantiqiy fikrni ifodalash darajasi kuzatiladi. Shuningdek, o'zaro muloqot sifati, bahs-munozaralardagi faollik va fikr almashishning samaradorligi qayd etiladi. Olingan natijalar ko'rsatadiki, interaktiv yondashuv shunchaki vosita emas, balki intellektual salohiyatni shakllantirish jarayonida markaziy o'rinni egallaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

¹⁰¹ Mayer R.E. Multimedia Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹⁰² Slavin R. Educational Psychology: Theory and Practice. 9th ed. Boston: Pearson, 2011.

O'quv jarayonida interaktiv psixologik texnologiyalarni qo'llashning samarasi bir necha yo'nalishda ko'zga tashlandi. Avvalo, talabalarning intellektual faolligi oshgani kuzatildi. An'anaviy mashg'ulotlarda ko'proq tinglovchi sifatida qatnashadigan o'quvchilar interaktiv muhitda faol fikr bildiruvchi, mulohaza yurituvchi va mustaqil qaror chiqaruvchi ishtirokchiga aylandilar. Bu esa ularning mantiqiy tafakkurini kengaytirib, bilimlarni amaliy qo'llash imkoniyatlarini kuchaytirdi.

Tezkor savol-javob, guruhiiy muhokama va onlayn platformalardan foydalanish o'quvchilarni fikrni qisqa va aniq ifodalashga undadi. Bunday jarayon bilimni tartibga solish va xotirada mustahkamlash uchun qulay imkon yaratdi. Ko'plab o'quvchilar o'z fikrini mantiqiy asoslashga odatlandi, buning natijasida ular analitik yondashuv va tanqidiy tafakkur elementlari shakllandi.

Diqqatni jamlash va qiziqish darajasida ham sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Interaktiv mashg'ulotlarda o'quvchilar o'zlarini jarayonning bevosita ishtirokchisi sifatida his qildilar. Natijada, dars davomida diqqatning barqarorligi oshdi, o'qishga bo'lgan rag'bat kuchaydi. Ayniqsa, raqobat va hamkorlik uyg'unlashgan sharoitda o'quvchilarning motivatsiyasi sezilarli darajada oshgani ko'rindi.

Bilimlarni taqqoslash va baholash imkoniyatlari kengaygani ham muhim natijalar sirasiga kiradi. Interaktiv vositalar yordamida o'z xatolarini tezda ko'rib chiqish va tuzatish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu jarayon bilimni qayta ishlashni tezlashtirdi hamda mustahkamlik darajasini oshirdi. Shuningdek, guruhiiy muhokamalar orqali turli nuqtayi nazarlarni solishtirish, o'z fikrini himoya qilish va yangi g'oyalarni qabul qilish madaniyati rivojlandi.

Samaradorlik ko'proq mashg'ulotning qanday tashkil etilishiga bog'liq bo'ldi. Agar vazifalar faqat oddiy savol-javobdan iborat bo'lsa, o'quvchilar faolligi qisqa muddatli bo'lib qoldi. Ammo mantiqiy izoh va tahlil talab qiladigan topshiriqlar berilganida, bilimlarni chuqurroq anglash va mustaqil fikrlash jarayoni kuchaydi.

Xorijiy va rus ilmiy an'analari bilan taqqoslaganda, kuzatilgan natijalar o'xshashlik ko'rsatdi. Chet ellik manbalarda interaktiv usullar diqqatni jamlash va muammoni hal qilish qobiliyatlarini oshiruvchi omil sifatida ta'riflansa, rus maktabida ular ko'proq motivatsiya va emotsional ishtirokni kuchaytirish vositasi sifatida baholangan. Milliy sharoitda olingan kuzatuvlar esa bu ikki qarashni uyg'unlashtirdi: interaktiv texnologiyalar bir vaqtning o'zida ham kognitiv, ham emotsional sohalarga ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Interaktiv psixologik texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish natijalaridan kelib chiqadigan asosiy qarash shundan iboratki, bunday yondashuv talabaning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda kuchli omil sifatida qaraladi. Ularning qo'llanilishi jarayonida talaba o'zini jarayonning faol ishtirokchisi sifatida his qiladi, mantiqiy tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va analitik fikrlash ko'nikmalari yanada rivojlanadi. Shu bilan birga, diqqatni jamlash, motivatsiya va ijodiy faollik darajasining oshishi ham kuzatiladi.

Qisqa muddatli o'zgarishlardan tashqari, izchil va tizimli ravishda qo'llanganda bu yondashuv intellektual o'sishni barqaror jarayonga aylantiradi.

Amaliy jihatdan qaralganda, interaktiv vositalarni samarali qo'llash uchun ular shunchaki texnik imkoniyat sifatida emas, balki didaktik va psixologik tizimning ajralmas qismi sifatida talqin qilinishi kerak. Topshiriqlar faqat yengil savol-javob shaklida bo'lmasdan, tahlil va izoh talab qiladigan, mustaqil fikrlashni rag'batlantiradigan mazmunga ega bo'lishi lozim. O'quvchi faoliyatini doimiy kuzatish va o'z xatolarini tuzatish imkonini yaratish ham natijaning mustahkamligini ta'minlaydi. O'qituvchi esa interaktiv jarayonni boshqaruvchi va yo'naltiruvchi sifatida o'z rolini to'liq bajarishi, talabalar orasida muloqot, hamkorlik va sog'lom raqobat muhitini shakllantirishi zarur.

Interaktiv psixologik texnologiyalar o'quv jarayonini samarali tashkil etishning muhim vositasi sifatida qaraladi. Ularning qo'llanilishi intellektual salohiyatni rivojlantirish bilan birga, ta'limning mazmuniy va metodik boyishini ham ta'minlaydi. Shu asosda, ularni ta'lim tizimida kengroq tatbiq etish, o'qituvchilarni metodik jihatdan tayyorlash va interaktiv yondashuvni barcha bosqichlarda izchil qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Abdurakhmanova Sh., About one aspect of the development of students' intellectual skills using multimedia interactive tests, European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, Vol. 7 No. 12. Progressive Academic Publishing, UK, 2019.
2. Abykanova B. et al., The Use of Interactive Learning Technology in Institutions, International Journal of Environmental & Science Education, 2016.
3. Awedh M., Mueen A., Zafar B., Manzoor U., Using Socrative and Smartphones for the support of collaborative learning, arXiv preprint, 2015.
4. Djalalov, Baxromjan Begmurzayevich, & Ibrohimova, Oftobxon Ma'Rufjon Qizi (2022). O'QUVCHILARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (12), 26-37.
5. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and the Use of Technology. In: Learning Together and Alone. Boston: Allyn & Bacon, 1999. – PDF: <https://www.researchgate.net/publication/220017030>
6. Mayer R.E. Multimedia Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
7. Slavin R. Educational Psychology: Theory and Practice. 9th ed. Boston: Pearson, 2011.
8. Vygotskij L.S. Psikhologiya razvitiya cheloveka. Moskva: Smysl, 2005. – PDF: <https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/>